

Пікінер В. О.,

голова,

ГО «Асоціація слідчих України»,

Клименко Н. І.,

д-р юрид. наук,

професор кафедри кримінального права,

процесу та криміналістики,

ПВНЗ «Європейський університет»,

м. Київ, Україна

Лазебний А. М.,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри кримінального процесу та

криміналістики,

Університет ДФС України, м. Ірпінь,

Україна

ПОМИЛКИ В ЗАСТОСУВАННІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

В слідчій діяльності, як і в будь-якій іншій діяльності, мають місце недоліки та помилки, які знижують якість розслідування. Помилки – це висновки суб'єкта, які не відповідають оцінюваним явищам об'єктивної дійсності і, як результат, зроблені висновки та дії є ненавмисними. Перш за все вони являються результатом труднощів пізнання об'єкта дослідження. Принципова можливість для суб'єкта, який пізнає – досягти об'єктивної істини, яка доведена практикою як її критерієм. Однак існує ймовірність недосягнення істини, тобто хибність висновків суб'єкта.

Проблемі слідчих помилок в літературі присвячено значну увагу. При цьому слідча помилка визначалась як недотримання слідчим вимог кримінального процесуального закону та не наукових рекомендацій при проведенні процесуальних дій, а також непроведення необхідних за обставинами провадження процесуальних дій, які були підставами для прийняття рішень та суперечать закону та таких, які перешкодили досягненню цілей розслідування. Вказане визначення робить акцент на процесуальні помилки слідчого та не вказує на порушення вимог криміналістичної тактики, тактичних прийомів, наукових та інших організаційно технічних рекомендацій, не передбачених законом.

Слідча помилка може бути визначена як неправомірна дія слідчого, як наслідок прийняття кінцевого рішення, незаконність та необґрунтованість якого має відображення в процесуальному акті прокурора або суду.

Слідчі помилки – складне та різноманітне явище юридичної практики. Вони класифіковані, тобто розподілені на основі тих чи інших суттєвих ознак на окремі групи:

а) логічні помилки (ненавмисне порушення правил логіки в процесі, міркування по причині: необережності або незнання) і фактичне (недотримання в повній мірі дотримання вимог кримінального процесуального закону в ході досудового розслідування кримінальних проваджень). Фактичні та логічні помилки взаємопов'язані та породжують одна одну. Як правило, фактичні помилки породжують логічні. Наприклад, невірне впізнання особи, речей, трупа призводить до прийняття за істину (в результаті помилки) недостовірних аргументів;

б) помилки матеріально-правові (неправильне застосування норм КК і ЦК); правові (невиконання або неналежне виконання вимог КПК та ЦПК);

в) по суб'єктам, які мають право внесення відомостей до ЄРДР та проведення досудового розслідування кримінальних проваджень, вирізняють помилки, які здійснені слідчим, керівником слідчого підрозділу, прокурором;

г) в залежності від стадії процесу класифікують помилки при внесенні відомостей до ЄРДР та проведенні досудового розслідування;

д) за цільовим призначенням розрізняють помилки в ході зібрання доказів, при проведенні процесуальних дій, спрямованих на забезпечення прав учасників процесу та необхідних умов розслідування, оцінці доказів та прийняття рішення;

е) по впливу (вплив на результат) є помилки незначні (не перешкоджають досягненню істини та визначених завдань) та значні (впливають на кінцеве рішення);

є) по відношенню до оголошеної підозри - помилки, які обвинувачують та виправдовують;

ж) за наявності аргументації помилки бувають спірні та безспірні;

з) за характером виявлення помилки поділяють на явні (очевидні), приховані (невиявлені), приховані (латентні);

и) за характером процесуальних наслідків – виникають підстави для закриття кримінального провадження, зупинення досудового слідства, зміни, відмови від обвинувачення, ухвалення реабілітуючого рішення;

і) за ступенем поширеності розрізняють помилки непоширені, відносно поширені та нетипові, тобто значно поширені в часі в просторі та по особам. Відомі і інші класифікації помилок: повні, часткові, одиничні, комплексні. Частина слідчих помилок пов'язана із використанням в розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень спеціальних знань для забезпечення повного, всебічного та об'єктивного розслідування.

Причини криміналістичних помилок. Як криміналістичні помилки слідчого можливо зазначити організаційно-технічні помилки розслідування, які є порушеннями положень, спеціально не передбачених законом. Ці помилки пов'язані із порушенням вимог щодо повного, всебічного та об'єктивного

розслідуванні кримінальних правопорушень, об'єктивності розслідування. Вони являються тактичними недоліками розслідування, котрі призвели до безрезультатності слідчих дій та недосягнення мети по встановленню істини при розслідуванні.

Цілеспрямована діяльність слідчого щодо всебічного, повного та об'єктивного розслідування обставин кримінальних проваджень передбачає високий рівень наукової організації його діяльності.

Неповнота розслідування викликана дефектами планування. В половині випадків це є недостатній рівень доведеності винуватості підозрюваного, обвинуваченого, третина випадків – у недосліджені події кримінального правопорушення. Інші недоліки стосувались неповного вивчення особи підозрюваного, обвинуваченого, характеру та розміру спричинених збитків і т. д. Неповнота розслідування кримінальних правопорушень полягає також і тому, що слідчі не зібрали достатніх доказів, які обґрунтовують рішення щодо зупинення, закриття кримінального провадження або направлення обвинувального акту до суду. Як результат – безпідставне звільнення особи від відповідальності або незаконне притягнення до кримінальної відповідальності.

Шляхи удосконалення та попередження слідчих помилок. Помилки в застосуванні закону, тактичних прийомів і наукових рекомендацій – це як правило, випадковість, нетипова для правого регулювання, яка діє в умовах режиму законності. Це означає, що відсутні певні соціальні та юридичні закономірності, які пояснюють причини та їх динаміку. Як свідчать дослідження багатьох вчених, які займались проблемою слідчих та судових помилок, такі закономірності існують. Їх уявлення і розробка ефективних рекомендацій по усуненню причин та умов, які викликають такі помилки, пов'язані із труднощами гносеологічного, соціального, організаційного, правового порядку.

Звичайно, неможливо проаналізувати усі причини недоліків і помилок в діяльності слідчого. Однак визначити типові, назвавши їх причини, необхідно. Виявляється що на основі аналізу помилок можливо визначити два основних напрями профілактики: по перше, існування покращення підготовки спеціалістів для слідчої роботи шляхом професійного відбору та покращення всієї системи навчання в вузах, підвищення кваліфікації; по друге, покращення самої роботи слідчого, підвищена вимогливість до якості слідчої роботи, нетерпимість до любых порушень законності та прояву безпринципності, неухильне виявлення та обговорення усіх допущених порушень.

Удосконалення підготовки слідчих в умовах ВНЗ пов'язано із цілим рядом умов та факторів, котрі необхідно враховувати в учбовому процесі. Перш за все це рання професійна орієнтація та професійний відбір осіб, здібних до слідчої роботи, ще в умовах середньої школи та тим більше в юридичному ВНЗ.

Професійна орієнтація – це знання особливостей професії, необхідних та протипоказаних для неї якостей та рис особистості.

Можна виділити чотири основні компоненти, які характеризують професійну орієнтацію: професійна інформація (профосвіта), професійна консультація, професійний відбір і професійна адаптація. Ні один з цих етапів не слід ігнорувати. Перш ніж вибрати свідомо професію, людина повинна чітко уявляти собі її особливості та вимоги. Опитування студентів юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (близько 500) показав, що більшість з них до вступу до ВНЗ працювали не за юридичною спеціальністю та не в юридичних установах. Таким чином, характер такої роботи перед вступом до ВНЗ, як правило, не міг сприяти правильній професійній орієнтації. 75% опитаних повідомили також про те, що їхні батьки і родичі (не працювали) за юридичною спеціальністю. Основним мотивом прагнення вибору юридичної освіти студенти назвали прагнення співпрацювати викоріненню злочинності, 11% вказали на творчий характер роботи, вирішення дослідницьких завдань, 14% – на схильність до гуманітарних наук. Таким чином, в переважній більшості випадків бажання вступити до юридичних ВНЗ є стихійним, без будь-якого впливу з боку зацікавлених відомств.

З метою поліпшення підготовки слідчих потрібен правильний відбір абітурієнтів для слідчої роботи. Необхідні надійні, вивірені якісні та кількісні критерії, які б визначали прогнозовану цінність виявлених якостей. У процесі професійного навчання, а потім і в самій трудовій діяльності все більшого значення набуває сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини. На основі вивчення та аналізу недоліків практичної діяльності слідчих в літературі висловлені різні пропозиції, спрямовані на вдосконалення навчального процесу юридичних НАЗ з підготовки кваліфікованих фахівців.

Юридичні НАЗ загального типу за участю випускаючих кафедр повинні провести певну реорганізацію навчального процесу, наукової та виховної роботи. З цією метою необхідно вижити у існуючих університетах та інститутах відношення до спеціалізації як тільки до академічного, умовного та не пов'язаного із практикою явища, що потребує психологічної перебудови професорсько-викладацького складу і студентів. Слід звужувати навчальні спеціалізації або взагалі формувати спеціалізовані юридичні НАЗ (навчання слідчих, експертів) за зразком окремих зарубіжних країн.

На даний час також існує гостра потреба у пошуку ефективних форм підвищення ділової кваліфікації та професійної майстерності слідчого. Необхідність в цьому викликана швидким старінням юридичних знань, криміналістичної техніки, технологій та їх організаційних форм. Існуюча

система перепідготовки не забезпечує регулярного оновлення знань. Слід подолати її відрив від вищої школи і соціальної практики.

Для цього необхідне створення в кожному відомстві головного інституту підвищення кваліфікації фахівців, що підпорядковується не тільки відомству, а й Міністерству освіти і науки. Останнє має здійснювати безпосередньо інспектування системи підвищення кваліфікації фахівців. Вищою формою підвищення кваліфікації фахівців, зокрема і слідчих, є аспірантура.

Формалізовані статистичні дані корисні при оперуванні великими цифрами, що характеризують діяльність великих слідчих апаратів у масштабі країни, регіону. Хоч і в цьому випадку формалізовані критерії повинні бути точно відібрані, а статистичні показники правильно оцінені. Інакше можливі невірні висновки і помилки. Оцінювати сутність цих явищ і робити категоричні висновки про якісний зміст дій слідчого, як правило, рано. Щоб судити про те, чи є діяльність слідчого результативною і раціональною, необхідно вивчити процес його роботи, ознайомитися з матеріалами кримінальних проваджень, проаналізувати характер виконуваних ним дій та їх результати.

Таким чином, для оцінки результативності та раціональності дій слідчого запропоновані найбільш загальні критерії: якомога повніше досягнення поставленої мети, досягнення більш віддалених результатів.

Вони поєднуються з системою факторів, які мають вирішальний вплив на забезпечення ефективності роботи слідчого. До числа таких факторів належать: належне нормативне регулювання дій, досконала організація роботи, правильне маневрування процесуальними і тактико-технічними засобами, відповідна загальна професійна підготовка слідчого та інших виконавців.

Подальше вдосконалення організації слідчої роботи пов'язано з інтенсифікацією розробок і впровадженням передових методів боротьби зі злочинністю. Це перш за все об'єктивні передумови для реалізації ідей моделювання розслідування в цілому і конкретизоване за видами злочинів на основі їх криміналістичних характеристик створення спеціалізованого програмного забезпечення розслідування. Поліпшенню слідчої роботи буде сприяти вдосконалення інформаційних систем і банків даних. Для забезпечення слідчої діяльності становлять інтерес об'єкти обліку. Підвищенню ефективності їх використання перешкоджає низька інформованість практичних працівників про можливості криміналістичних обліків і оперативно-розшукових фондів, організаційно-територіальна роз'єднаність (перші концентруються в експертно-криміналістичних підрозділах, другі – в інформаційних центрах), а також відмінність рівня їх автоматизації (технологія роботи оперативно-розшукових систем рамках АСУ МВС України різко контрастує з ручним характером криміналістичних обліків). Тому необхідно відмовитися від ведення ручних

фондів, усунути дублювання інформації в ряді обліків, домогтися подальшої уніфікації документів при збереженні їх конкретного призначення, підвищення ступеня автоматизації (в даний час в автоматизованих системах фіксується всього 20 груп обліку-31,7%).

Розроблено і запропоновано типовий автоматизований банк даних оперативно-розшукового та профілактичного призначення (АБД), запропоновано напрями його вдосконалення.

Пропонується створення організаційно-технічної моделі побудови єдиного і багатоцільового банку правової інформації та вдосконалення на основі останнього системи криміналістичної реєстрації. Передбачається комп'ютеризація робочого місця слідчого, яка включає комплекс набраних пристроїв, які визначається функціями слідчого, і апаратуру, яка з'єднує його з ЕОМ.

Великі потенційні можливості закладено в автоматизації методик економічного аналізу при виявленні фактів злочинів. Необхідні умови для виявлення фактів безгосподарності і розкрадань закладено безпосередньо в інформаційних потоках, пов'язаних з функціонуванням господарського механізму. З метою виявлення даних на «витік» матеріальних цінностей, було запропоновано метод здійснення аналізу зафіксованих в документах фактів у напрямку, протилежному ходу протікання реального технологічного процесу, який дозволяє виявити логічні неузгодженості, розриви в минулих процесах.

Особливого значення набувають зараз питання управління слідчим апаратом в зв'язку з тим, що на озброєнні слідчих знаходиться складна криміналістична техніка. Закон дає право слідчому залучати фахівців для участі в слідчих діях і широко використовувати допомогу громадськості в розслідуванні і попередженні злочинів. В сучасних умовах правильна організація слідчої роботи є запорукою її ефективності.

Від рівня управління системою попереднього слідства залежить і забезпечення слідчих необхідною в їх роботі інформацією, яка повинна бути достовірною, надійною, досить повною, детальною, оптимальною і прогнозуючою.

Тільки єдині і реальні критерії оцінки діяльності правоохоронних органів, які не спонукають до «маніпуляцій» з розкриттям, зможуть більш правильно відображати дійсний стан боротьби зі злочинністю та зроблять безпредметним тиск на слідчого з боку керівників слідчого підрозділу, дозволять об'єктивно робити висновок про стан злочинності і активності правоохоронних органів.

Є доцільним створення єдиного слідчого комітету при Кабінеті Міністрів України за зразком Казахстану і Молдови. Тоді прокуратура стане незалежною від слідства, а слідчий – від керівництва оперативними апаратами, в руках яких

на місці зосереджена реальна влада. Оперативний апарат, в свою чергу, зайнявся б своїми обов'язками – оперативним забезпеченням. Така реорганізація сприятиме більш сумлінному виконання слідчими своїх службових обов'язків, оптимальному використанню набутих професійних знань, оптимальному підвищенню ефективності розкриття та розслідування злочинів. Вплив спеціальних процесів, які мають місце в європейському суспільстві на даному етапі його розвитку, такі соціально-негативні явища як корупція, тероризм, наркобізнес, торгівля людьми контрабанда і т.д., спонукають задуматися про їх загрозу суспільству і про розробку відповідних заходів щодо їх попередження. В цьому плані завданнями є вдосконалення європейського законодавства, розширення діяльності правоохоронних органів співробітництва, підвищення якості діяльності правоохоронних органів зокрема слідчих, яка залежить від системи їх підготовки.

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Університет державної фіскальної служби України

TAX
CONGRESS

ЗБІРНИК ТЕЗ ПОДАТКОВОГО КОНГРЕСУ

“Управління публічними фінансами та проблеми
забезпечення національної економічної безпеки”

12 ГРУДНЯ 2019 | М. ІРПІНЬ